

This is the **published version** of the bachelor thesis:

González Gázquez, Nil; Tello Sánchez, Jose, dir. De Víctimes a Victimàries : Drogodependències y violències en les trajectòries de vida de las dones privades de llibertat. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2023. (Grau en Educació Social)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/301105>

under the terms of the license

DE VÍCTIMES A VICTIMÀRIES

DROGODEPENDÈNCIES I VIOLÈNCIES EN LES
TRAJECTÒRIES DE VIDA DE LES DONES
PRIVADES DE LLIBERTAT

Nil Gonzalez Gazquez

DE VÍCTIMES A VICTIMÀRIES
Drogodependències i violències en les
trajectòries de vida de les dones privades de llibertat

Treball de Fi de Grau per a l'obtenció del grau en Educació Social

Nil Gonzalez Gazquez
nilgonzalezg@gmail.com

Convocatòria ordinària
3 de juny de 2024
Tutoritzat per José Tello Sánchez
Departament de Pedagogia Aplicada

Agraïments

A José Tello, tutor del Treball de Fi de Grau, per la seva rigorositat, confiança i per ser la tranquil·litat davant la tempesta.

A Rubén Burgos, per haver plantat en mi la passió d'investigar aquesta temàtica i per haver-me orientat en aquest treball que ens ha fet retrobar.

A Carlos Herrero, per haver estat el meu referent, per ser el professor que sempre he volgut ser i per haver-me fet veure el món socioeducatiu amb els teus ulls d'estima, d'esperança educativa i de comprensió.

A la Natalia, l'Alex i l'Alba, per ser els millors companys de converses, de reflexions, de riures i de plors. Sou l'empenta que sovint necessito. Créixer al vostre costat és fàcil.

I com no, a totes les dones privades de llibertat, que continuen oblidades, silenciades i maltractades per les institucions i societat. A totes vosaltres que, buscant sobreviure, vau perdre la llibertat. Mentre no pugueu, lluitarem per explicar la vostra veritat.

Índex de continguts

Introducció.....	2
Metodologia.....	2
L'abús, l'agressió i altres tipus de violències exercides cap a dones com a factors de risc delictiu.....	3
La presència de drogues en les trajectòries de vida de les dones com a factor de risc delictiu.	4
Tractament de les drogodependències en els Centres Penitenciaris de dones.....	4
Discussió dels resultats.....	6
Limitacions de la investigació.....	7
Reflexions des de l'Educació Social.....	8
Conclusions.....	9
Prospectiva.....	9
Referències bibliogràfiques.....	10
Annexos.....	13
Annex 1: Taula de criteris utilitzats en la revisió bibliogràfica.....	13
Annex 2: Certificat d'assoliment del curs "Eines i recursos que t'ofereixen les biblioteques per realitzar el teu treball acadèmic".....	15

Índex de taules

Taula 1: Criteris utilitzats en la revisió bibliogràfica.....	13
---	----

DE VÍCTIMES A VICTIMÀRIES

Drogodependències i violències en les trajectòries de vida de les dones privades de llibertat

Nil Gonzalez Gazquez

Universitat Autònoma de Barcelona, Espanya.

RESUM

El present article aborda la intersecció entre les drogodependències i els diferents tipus de violències exercides a dones en el context del Sistema Penitenciari Espanyol des de la perspectiva de gènere. Al llarg de l'article també s'exploren les diverses realitats vinculades amb els abusos i agressions de les dones privades de llibertat que les condueixen a cometre actes delictius. A més, posa de manifest l'ús i abús de drogues propi i/o familiar de les recluses com a factor de risc a delinquir. La revisió sistemàtica de la bibliografia evidencia la complexa confluència entre les variables del gènere, la violència, les drogues i la criminalitat, subratllant la necessitat d'abordar aquesta conjuntura des de les polítiques penitenciàries i des de l'Educació Social.

Paraules clau: Drogodependència, dona, gènere, presó, violència, educació social.

RESUMEN

El presente artículo aborda la intersección entre las drogodependencias y los diferentes tipos de violencias ejercidas a mujeres en el contexto del Sistema Penitenciario Español desde la perspectiva de género. A lo largo del artículo también se exploran las diversas realidades vinculadas con los abusos y agresiones de las mujeres privadas de libertad que las conducen a cometer actos delictivos. Además, pone de manifiesto el uso y abuso de drogas propio y/o familiar de las reclusas como factor de riesgo a delinquir. La revisión sistemática de la bibliografía evidencia la compleja confluencia entre las variables del género, la violencia, las drogas y la criminalidad, subrayando la necesidad de abordar esta coyuntura desde las políticas penitenciarias y desde la Educación Social.

Palabras clave: Drogodependencia, mujer, género, prisión, violencia, educación social.

ABSTRACT

This article deals with the intersection between drug addiction and different types of violence against women in the context of the Spanish prison system from a gender perspective. Throughout the article, they are also explored the different realities associated with the abuse and aggression of women deprived of their liberty, which lead them to commit criminal acts. It also highlights the use and abuse of drugs by the inmates themselves and/or their families as a risk factor for delinquency. This systematic bibliographic review underscores the complex confluence between the variables of gender, violence, drugs and criminality, and stresses the need to address this situation through prison policies and social education.

Keywords: Drug dependency, women, gender, prison, violence, social education.

Introducció

En el complex teixit de la societat occidental, existeixen diverses estructures que exposen a certs col·lectius a situacions de vulnerabilitat i violència. Dins aquest marc, els Centres Penitenciaris (en endavant CP) resulten espais on convergeixen les conseqüències d'una gran diversitat de reptes socials. Les dones privades de llibertat són un grup social que encarna aquesta conjuntura, sent un col·lectiu minoritari en situació de vulnerabilitat institucional que requereixen atenció personalitzada (Oliveira, S. S., & Oliveira, I. A., 2018).

Amb tot això, són moltes les vivències que travessen les vides de les dones internes i que les condueixen a perpetuar actes delictius. Aquest grup social usualment travessa trajectòries de victimització prèvies en relació amb el consum de substàncies (propí o aliè) i abusos i agressions de diversos tipus (De Miguel Calvo, 2014; Hernández et al., 2001; Naredo-Molero, 2004). Les dades apunten que les dones que han patit violència tenen el doble de probabilitat de delinquir (Richie et al., 2000). A més, un terç de les preses espanyoles presenten un consum problemàtic de drogues i, per altra banda, un terç de les dones privades de llibertat tenen familiars drogodependents o exdrogodependents (Almeda Samaranch et al., 2012; De Miguel Calvo, 2014).

Aquest cúmul de circumstàncies situen les dones privades de llibertat als marges de la societat i, per tant, de la investigació social. Els dèficits existents tant en la investigació com en programes de deshabitació com en els programes específics contra la violència, fan necessari

l'abordatge d'una problemàtica social tan complexa. És des d'aquesta mirada d'on neix la present revisió bibliogràfica, de la voluntat més personal de reivindicar la necessitat d'ampliar la mirada en matèria de gènere, presó i drogodependències per tal de posar en relleu un col·lectiu ignorat social, institucional i educativament.

Així doncs, el present estudi anomenat "De víctimes a victimàries: Drogodependències i violències en les trajectòries de vida de les dones privades de llibertat" té com a objectiu general explorar la intersecció entre les dones preses a Espanya, la violència i les drogodependències. Els objectius específics de la revisió bibliogràfica que ens ocupa, són els següents:

- Analitzar els abusos, les agressions i altres tipus de violències patides per dones com a factors de risc a delinquir.
- Determinar el lligam del consum de drogues propí i familiar en l'aparició de comportaments vinculats a l'activitat delictiva.
- Definir les diferències de gènere en el medi penitenciari en matèria de drogodependències.

Metodologia

El present estudi es basa en una revisió bibliogràfica sistematitzada, amb una metodologia d'investigació centrada en els objectius prèviament establerts, incloent-hi criteris específics de cerca. Les fonts bibliogràfiques s'han extret de les bases de dades Dialnet, Google Acadèmic i Scielo. Per facilitar la cerca de literatura rellevant dins del context del present treball, s'han aplicat els següents filtres de cerca:

publicacions posteriors a l'any 2000 i en els idiomes català, castellà, anglès i portuguès. A més, s'han utilitzat paraules clau amb operadors booleans relacionats amb la temàtica de cada capítol a tractar, com ara "dones OR gènere", "presons OR reclusió", "drogodependències OR drogoaddicció", entre d'altres. La inadequació de la literatura als objectius establerts constitueix un criteri d'exclusió en la cerca, assegurant així la pertinència i rellevància dels estudis inclosos en la revisió bibliogràfica. Per a més concreció, els criteris de cerca es detallen a la Taula 1.

L'abús, l'agressió i altres tipus de violències exercides cap a dones com a factors de risc delictiu

L'estudi realitzat per Burgess et al. (1987) identifica variables relacionades amb traumes i demostra que efectivament existeix una relació significativa entre l'abús sexual en la infància i el desenvolupament de "conductes socials desviades", entenent aquestes com a actituds il·legals així com la violència, el consum de drogues, etc.

En termes estadístics, quan es comparen les nenes que no han sofert abús sexual amb les nenes víctimes d'abús, podem veure que aquestes últimes tenen el doble de probabilitats d'anar a la presó quan ja són joves. També tenen el doble de probabilitats d'arrest quan són adultes i més del doble de possibilitats de ser arrestades per crims violents (Richie et al., 2000; Richie & Johnsen, 1996). Aquestes dades ens condueixen a corroborar que les dones que han sofert abús sexual i/o físic tenen major risc d'ingressar a la presó per qüestions relacionades amb violència.

Més enllà dels abusos i agressions sexuals, els resultats de l'estudi de Burgess et al., (1987) suggereixen que els comportaments criminals i delinqüents estan associats amb previs traumes d'abús físic de qualsevol mena en la infància. Considerant l'abús en general, un 50% de les dones preses espanyoles han sofert maltractaments durant la seva infància (Fontanil et al., 2013).

En conclusió, tal com afirmen Sommers & Baskin (1993), les dones que traspassen els límits de la llei poden ser a la vegada víctimes i victimàries, pel fet que, en la gran majoria d'aquestes dones, la violència és un element molt present en la seva trajectòria de vida. Aquestes xifres més enllà de ser un conjunt de dades estadístiques, evidencien una diversitat de realitats de patiment que són de vital importància tenir en compte en el moment de dissenyar polítiques públiques i en la implementació de plans, projectes i programes socioeducatius en matèria de presons (Almeda Samaranch, 2017).

Els resultats del present capítol revelen que les dones que han patit abús sexual durant la seva infància presenten un major risc d'incidir en conductes socials desviades, com ara violència, consum de drogues, entre altres. A més, s'observa una vinculació entre els comportaments marginals a la llei i els traumes d'abús físic en la infància, reforçant la idea que les experiències de maltractament durant la joventut influeixen en el desenvolupament de conductes criminals.

La presència de drogues en les trajectòries de vida de les dones com a factor de risc delictiu

La presència de drogues en l'àmbit familiar de les dones preses és una realitat molt estesa. I no és casualitat, amb relació a l'apartat anterior cal destacar que el consum i la violència estan relacionats perquè “aquests consums de drogues en contextos d'exclusió social, porten associades també altres problemàtiques com la deterioració de la salut mental i la violència sexual o física” (World Health Organization, 2009). Una de cada tres dones privades de llibertat pel Sistema Penitenciari Espanyol (en endavant SPE) afirma haver tingut algun familiar en situació de drogodependència (De Miguel Calvo, 2014).

La presència de les drogues en l'entorn, tal com afirmen Arenas García & Durán Durán (2018) és un factor que pot detonar el mateix consum de les substàncies. De fet, l'estudi plantejat per De Miguel Calvo, (2014) corrobora que més d'una de cada cinc dones preses tenen problemes amb el consum de begudes alcohòliques.

Que l'entorn familiar faci ús de drogues no únicament pot fer que el subjecte consumeixi, sinó que a més, tal com afirma García Vita (2016), la història familiar de consum de drogues també és un factor de risc a delinquir. Per tant, pot confirmar-se amb seguretat que sí que existeix una correlació significativa entre el consum de substàncies i la delinqüència, ja que “el consum d'alcohol o altres drogues funciona com a disparador de múltiples delictes” (Esbec & Echeburúa, 2016).

De fet, les dependències i les conseqüències que d'això es deriven incrementen la probabilitat d'involucrar-se en subcultures criminals (Fazel et al., 2009) o d'acabar sent explotades sexualment per a poder pagar el seu consum (Mullings et al., 2002).

Per aquestes raons, el consum de drogues entre les dones a la presó és una realitat àmpliament estesa: un 35% d'elles són consumidores, mentre que sobre el 65% restant no es disposa d'aquesta informació. D'aquestes dones consumidores, un 56,1% ho fa de manera diària (Almeda Samaranch et al., 2012).

Els resultats del present capítol revelen una alta incidència del consum de drogues en l'àmbit familiar de les dones privades de llibertat, associat a problemàtiques com la violència i la delinqüència. A més, s'observa una correlació significativa entre el consum de substàncies i comportaments delictius, posant en evidència la necessitat d'abordar aquesta qüestió de manera integral dins del Sistema Penitenciari Espanyol.

Tractament de les drogodependències en els Centres Penitenciaris de dones

Tal com refereixen Almeda Samaranch et al. (2012), tant la manca de dades que abastin les peculiaritats de l'estat de la qüestió com l'androcentrisme sociològic impedeixen la correcta aplicació de polítiques penitenciàries en matèria de drogodependències i gènere. També és de vital importància destacar l'aportació de Fontanil et al. (2013), en la qual afirmen que les mostres reduïdes sobre les diferents recerques sobre abusos i

violències cap a dones preses resulten una limitació a l'hora de conèixer la diversitat de realitats i, per tant, actuar en conseqüència en matèria de polítiques penitenciàries.

Davant aquesta situació, són moltes les autories (Cesano, 2003; Davis, 2020; Foucault, 2003; Han, 2022; Parenti, 2000) que afirmen que el mal-tractament penitenciari tant des de la capa més relacional de funcionari-pres, com des de la mateixa estructura de la presó passant per la manca d'implementació de polítiques públiques favorables per a les preses, persegueix un interès de càstig i dominació. Aquesta perspectiva contempla que el sistema penitenciari no aborda les causes subjacents de la delinqüència i, en canvi, contribueix a l'estigmatització i perpetuació del cicle delictiu. Aquest argumentari explicaria la negligència en el tractament i polítiques públiques que abordin les drogodependències en presons femenines des d'una perspectiva pedagògica i que contempli la diversitat d'històries de vida que es troben entre reixes. Foucault (2003) assaja el següent:

No forma part, llavors, el pretès fracàs, del funcionament de la presó? (...) Si la institució-presó ha resistit durant tant de temps (...) si el principi de la detenció penal no ha estat mai sotmès seriosament a discussió, es deu sens dubte al fet que tal sistema carcerari arrelava profundament i exercia funcions precises. (pàg. 251)

D'altra banda, cal assenyalar que els CP de l'Estat Espanyol, les Unitats Terapèutiques i Educatives (en endavant UTE) i els Mòduls Terapèutics estan dissenyats

determinantment per a homes amb un consum problemàtic de drogues, excepte en els quatre CP femenins que existeixen a tot el territori estatal (Alcalá de Guadaíra, Madrid I, Ávila i el Centre Penitenciari de Dones de Barcelona) (Secretaría General de Instituciones Penitenciarias, 2020). Així, les dones delinqüents amb problemes de drogodependència poden participar en activitats mixtes o sotmetre's a controls sanitaris (Burgos-Jiménez, 2022; Delegación del Gobierno para el Plan Nacional sobre Drogas, 2006).

Malgrat això, l'article n.15 de les Regles de Bangkok (Oficina de les Nacions Unides contra la Droga i el Delicte [UNOCD], 2011) estableix que "els serveis penitenciaris de salut hauran de subministrar o facilitar programes de tractament especialitzat de l'ús indegut de drogues per a les dones, tenint en compte la seva possible victimització anterior (...)". Seguint aquesta directriu, des de l'any 2021 l'Estat Espanyol ha vetllat per la creació d'UTES mixtes per a tota població reclusa drogodependent independentment del gènere. A Catalunya, però, el Departament d'Atenció Especialitzada per les Drogodependències (Generalitat de Catalunya, 2011, citat en Burgos-Jiménez, 2023) ofereix serveis d'atenció i intervenció en persones penades amb drogodependències als diferents establiments penitenciaris de la regió catalana.

No obstant això, Martínez & Acevedo (2020) i Pecharromán (2017) constaten que les dones abandonen els programes i recursos específics de drogodependències en major proporció i abans que els homes. El motiu, en part perquè fer la simple segregació entre dones i homes no

garanteix que s'apliqui la perspectiva de gènere ni que, per tant, s'adeqüi a la realitat femenina. Aquesta negligència sorgeix de l'androcentrisme que determina que la realitat masculina és "la norma" i que la realitat femenina és "allò altre" (Martínez & Acevedo, 2020; Pecharromán, 2017).

Discussió dels resultats

La majoria d'autories (Almeda Samaranch et al., 2012; Arenas García & Durán Durán, 2018; Burgos-Jiménez, 2022; Burgos-Jiménez, 2023; De Miguel Calvo, 2014; Fontanil et al., 2013; García Vita, 2016; Yagüe Olmos, 2007) coincideixen a destacar la relació significativa entre les experiències de victimització de les dones privades de llibertat, l'abús de substàncies i l'activitat criminal. Aquests subratllen la importància del trauma i les relacions familiars en el context actual, així com la necessitat de programes de tractament i reinserció dissenyats específicament per a aquest col·lectiu. A més, s'observa una manca de polítiques penitenciàries adequades per abordar les necessitats específiques de les dones amb problemes d'abús de substàncies.

Altres perspectives més minoritàries (Cesano, 2003; Davis, 2020; Foucault, 2003; Han, 2022) condemnen les polítiques educatives i el mateix sistema penitenciari. Aquesta posició aprofundeix en la crítica dels CP com a legitimadors de les estructures de poder de sistemes socials, polítics i econòmics concrets. Des d'aquesta visió, la manca d'una perspectiva de gènere és un fet inherent al mateix SPE. Per tant, segons aquestes postures, les desigualtats de gènere en les situacions de drogodependència i privació de llibertat no

s'han d'abastar com a elements addicionals a incorporar a les polítiques penitenciàries existents, sinó com un dels factors que indica la necessitat d'abolir les polítiques penitenciàries i/o reformar les institucions penitenciàries.

En resum, la literatura revisada destaca la complexitat de la relació entre la drogodependència, el gènere i el sistema penitenciari i la necessitat d'enfocaments integrals i específics per abordar aquesta qüestió. Ja que, tal com afirma Herrera (1993) "les presons de dones són en nombrosos casos mers acomodaments d'ocasió i segona mà, no dissenyats especialment per cobrir les necessitats de les recluses".

Davant la diversitat de plantejaments presentats per les diferents autories, en la present investigació es planteja una postura de síntesi objectiva que contempla i combina les diverses mirades exposades.

Per una banda, s'admet la importància de considerar les particularitats i necessitats específiques de les dones privades de llibertat amb problemes de drogodependència en el disseny i implementació de polítiques penitenciàries. "En el cas de les dones, les necessitats, característiques sociopersonals i factors de risc delictiu han de considerar-se pels professionals encarregats de la seva reinserció de manera específica i diferenciada de la població masculina per a la major eficàcia d'actuacions" (Roth & Zegada, 2016). Així doncs, es destaca la rellevància de programes de tractament i rehabilitació adaptats al gènere, dirigits a abordar les experiències de victimització i els factors individuals, contextuais i familiars que

poden determinar la participació de les dones en fets delictius.

D'altra banda, però, es reconeix la complexitat del fenomen, les crítiques estructurals al sistema social, polític i econòmic en el qual s'emmarquen les polítiques penitenciàries i, per tant, les accions socioeducatives pertanyents a presó. "El supòsit dominant actualment és que la «presó funciona», ja no com un mecanisme de reforma o rehabilitació, sinó com a mitjà d'incapacitació i càstig que satisfà la demanda política popular de retribució i seguretat pública" (Garland, 2005, pàg. 71). En la present revisió bibliogràfica es considera la visió crítica cal al sistema penitenciari i a la mateixa existència de les presons com quelcom no excloent a la demanda d'una reforma de les polítiques que abordin el gènere i les drogodependències en el medi penitenciari.

Considerant les qüestions mencionades, destaquem la necessitat de dirigir esforços cap a la prevenció del consum de drogues i la delinqüència tenint en compte els factors de risc des de les edats primerenques. Accentuem també la urgència d'abordar les causes subjacents dels problemes de drogodependència i delinqüència, com la manca d'oportunitats econòmiques, la marginació social i l'accés limitat a serveis de salut mental com a factors de risc davant l'activitat delictiva i les drogodependències.

Limitacions de la investigació

El procés d'investigació dut a terme per a l'elaboració de la present revisió bibliogràfica presenta diverses limitacions que cal considerar per determinar la

validesa interna i externa del contingut presentat.

En primer lloc, la investigació es troba amb dificultats per accedir a informació rellevant sobre gènere, violència, consum de substàncies i l'àmbit penitenciari. Factors com l'androcentrisme sociològic, el caràcter tancat de l'entorn penitenciari, la no formalitat en l'ús i abús de drogues i la temàtica sensible associada a la violència, són aspectes que constitueixen obstacles per a la investigació socioeducativa. Els temes abastats en aquest estudi corresponen a àmbits informals, subestimats i encara tabús, la qual cosa es tradueix en una escassetat d'estudis i estadístiques disponibles en la matèria. Tal com contemplen Daroqui et al. (2006):

La presó representa segurament un dels terrenys més difícils per a la recerca social. No tant i no sols pels obstacles burocràtics i formals, les restriccions espaciotemporals, el caràcter rígid, inquietant, ansiogen en els quals la recerca es desenvolupa, sinó sobretot per la xarxa d'ambigüitat de significats i de llenguatges dins de la qual s'ha d'interactuar, en diferents nivells (pàg. 4)

Per altra banda, la impossibilitat d'accedir a la població reclusa femenina limita la present investigació. La realització d'estadístiques i/o entrevistes de collita pròpia amb aquest col·lectiu constituïrien una valuosa aportació al contingut de l'estudi present, però la possibilitat d'introduir mostres d'un grup de població tan específic i fortament institucionalitzat ha estat nul·la.

Finalment, és de vital importància recalcar que les conclusions presentades i/o extretes del present article amb alta probabilitat poden no ser generalitzables a altres poblacions o contextos a causa de les característiques específiques del col·lectiu abastat i del medi polític, sociocultural, legal i penitenciari en el qual s'emmarca el grup en qüestió. Per tant, les possibles abstraccions del present estudi exigeixen una anàlisi contextualitzada i particularitzada per a cada cas específic. La complexitat inherent a aquests factors ressalta la necessitat d'una interpretació cautelosa i una aplicació prudent dels resultats obtinguts.

Reflexions des de l'Educació Social

Davant la problemàtica de l'abús, l'agressió i el consum de drogues en l'àmbit familiar com a detonant de la delinqüència femenina és de vital importància plantejar plans, programes i projectes a escala institucional desde la consideració dels factors de risc i protecció d'aquestes. Tal com Aguilar-Cárceles (2012) afirma:

És necessari prendre consciència que, veritablement, també podrien fomentar-se des d'etapes primerenques programes d'intervenció per a prevenir la delinqüència. Així, no sols amb la detecció dels factors de risc poden desenvolupar-se programes en sentit invers per a evitar la seva aparició, sinó que amb la determinació d'uns certs factors de protecció poden fomentar-se que tals adversitats es vegin minorades. (pàg. 32)

Una altra consideració a tenir en compte per a garantir una intervenció socioeducativa professional i efectiva és posar el focus d'atenció en les trajectòries de vida que travessen les dones abans de l'empresonament, ja que, tal com afirma De Miguel Calvo (2014), en aquestes apareixen situacions de clar desavantatge socioeconòmic, precarietat, condicions laborals feminitzades, i llars amb ingressos baixos o molt baixos, on sovint elles mateixes exercien un paper actiu important en el sosteniment econòmic domèstic. Considerant aquest fet, Yagüe Olmos (2007) i Arenas García & Durán Durán (2018) assenyalen que no s'han implementat amb caràcter general programes específics per a les dones preses abans de 2008 que tinguin en compte les trajectòries de marginalitat que moltes d'elles transiten fins a arribar a la presó.

Una de les mancances que dificulta la tasca de l'educador o educadora social en la temàtica es fonamenta en el fet que les recerques que contemplen la intersecció de gènere i empresonament en el fenomen del consum de drogues són pràcticament inexistents. La perspectiva en l'anàlisi de l'empresonament, d'una banda, i del consum de drogues per un altre, continua sent predominantment androcèntrica (Malloch, 2000). No ha de continuar-se obviant la necessitat d'una comprensió específica, amb les eines teòriques i metodològiques dels estudis de gènere, que reveli les particulars mancances i problemes que afecten les dones preses (De Miguel Calvo, 2016). En conseqüència, no és possible dissenyar polítiques ni tractaments penitenciaris concordes a les diferents particularitats i

realitats de les drogodependències a la presó (Almeda Samaranch et al., 2012).

En relació amb els objectius específics de la present investigació, podem confirmar que la violència patida sí que constitueix un factor de risc a delinquir, de la mateixa manera que ho són el consum de drogues propi i familiar (Arenas García & Durán Durán, 2018; De Miguel Calvo, 2014; Esbec & Echeburúa, 2016). Pel que fa al tercer objectiu específic “definir les diferències de gènere en el medi penitenciari en matèria de drogodependències”, es pot concloure que l’abordatge del consum problemàtic de drogues als CP està fortament orientat al gènere masculí i que, per tant, mostra carències en aplicar-se a dones, requerint necessàriament l’abordatge des de la perspectiva de gènere i des de la resta de factors mencionats anteriorment (Arenas García & Durán Durán, 2018; Burgos-Jiménez, 2022; Burgos-Jiménez, 2023; De Miguel Calvo, 2016; Pecharromán, 2017; Yagüe Olmos, 2007).

Conclusions

En la present revisió bibliogràfica s’han examinat l’ús i abús de drogues i la violència patida com a elements detonadors d’activitat delictiva en dones. La prevalença del consum de drogues i de la violència patida és significativament major en dones privades de llibertat que en la població femenina general (Burgos-Jiménez, 2022; Burgos-Jiménez, 2023; Yagüe Olmos, 2007) per tant, sí que existeix una relació significativa entre la violència i l’ús i abús de drogues i l’activitat delictiva. Els elements que expliquen aquesta relació són molt diversos, i passen per la desestructuració

familiar, la precarietat econòmica, l’aparició de comportaments “socialment desviats” com resposta al trauma i d’altres factors exposats al llarg de la investigació (Almeda Samaranch, 2017; Burgess et al., 1987; Fontanil et al., 2013; Sommers & Baskin, 1993).

Prospectiva

En el camp de la recerca futura, existeixen diverses línies prometedores que podrien abordar aspectes clau relacionats amb la delinqüència femenina, la violència passada i el consum de drogues des d’una perspectiva interseccional i de gènere.

En perspectiva futura, és essencial dur a terme investigacions que desenvolupin metodologies mixtes que permetin comprendre aquesta realitat des d’una visió qualitativa i quantitativa. Per a futures línies d’investigació, es considera essencial dur a terme enquestes a dones privades de llibertat a presons catalanes, dotant així de més validesa i localitat la present investigació, amb la finalitat última de considerar els resultats obtinguts en l’aplicació de les polítiques penitenciàries i dels programes socioeducatius referents a les dones privades de llibertat.

A més, esdevé d’utilitat investigar de quina manera influeixen els contextos de pobresa, l’accés a serveis de salut mental i el suport social en el col·lectiu investigat. Entendre aquestes interaccions i la seva connexió amb les experiències de gènere podria ser clau pel disseny de polítiques i programes més eficaços que abordin els desafiaments presentats de manera integral.

Deixant de banda el vessant investigador i centrant-nos en la realitat professional i macro, resulta vital desenvolupar estratègies i programes educatius en el marc de l'Educació Social Penitenciària que s'abasteixin des de la perspectiva de gènere, la consideració del consum de drogues i la violència patida. Aquestes intervencions han de girar entorn la consideració dels factors detonants de la delinqüència del col·lectiu com el patiment d'abusos, agressions i altres formes de violència i la trajectòria pròpia i/o aliena amb les drogues. També és necessari centrar recursos a la prevenció de la delinqüència en nenes, joves i dones que presentin aquests factors de risc, així com en la fase de transició a la vida posterior a l'empresonament, garantint una integració o reintegració exitosa a la societat fora dels Centres Penitenciaris.

Es requereix un abordatge holístic que entengui el consum i la violència patida per les dones preses no com a elements a tractar sinó com "una activitat que està conformada per totes aquelles relacions que s'estableixen amb la resta de parcel·les de la vida de les persones que realitzen aquella activitat en un context social determinat" (Pecharromán, 2017).

Referències bibliogràfiques

Aguilar-Cárceles, M. M. (2012). *The influence of the family context in the development of violent behaviors during adolescence: Risk and protection factors*. *Revista criminalidad*, 54(2), 27-46. http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1794-31082012000200003

Almeda Samaranch, E. (2017). Criminologías feministas, investigación y cárceles de mujeres en España. *Papers: Revista de Sociologia*, 102(2), 151-181. <https://doi.org/10.5565/rev/papers.2334>

Almeda Samaranch, E., Di Nella, D., & Navarro, C. (2012). *Mujeres, cárceles y drogas: Datos y reflexiones (Women, prisons and drugs: Data and reflections)*. *Oñati Socio-legal series*, 2(6). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2115434

Arenas García, L., & Durán Durán, A. (2018). Resiliencia y su relación con variables personales, penales y penitenciarias en mujeres presas. *Boletín Criminológico*, 24. <https://doi.org/10.24310/Boletin-criminologico.2018.v24i0.6831>

Burgess, A. W., Hartman, C. R., & McCormack, A. (1987). Abused to abuser: Antecedents of socially deviant behaviors. *American Journal of Psychiatry*, 144(11), 1431-1436. <https://doi.org/10.1176/ajp.144.11.1431>

Burgos-Jiménez, R. (2022). Los programas de tratamiento/intervención en drogodependencias y la situación de las mujeres en prisión. *Justicia social Género e intervención socioeducativa* (Vol. I, 353-363). Ediciones Pirámide. <https://hdl.handle.net/10481/81792>

Burgos-Jiménez, R. (2023). *Los profesionales en la intervención socioeducativa penitenciaria: Análisis de los procesos de acompañamiento y de re/inserción social en mujeres reclusas drogodependientes*. [Tesis de doctorado, Universidad de Granada].

<https://digibug.ugr.es/bitstream/handle/10481/85072/95127.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

Cesano, J. D. (2003). De la crítica a la cárcel a la crítica de las alternativas. *Boletín Mexicano De Derecho Comparado*, 1(108). <https://doi.org/10.22201/ijj.24484873e.2003.108.3770>

Daroqui, A., Fridman, D., Maggio, N., Mouzo, K., Cesaroni, C., Anguillesi, C., Rangugni, V. & Giuseppe A. (2006). «Voces del encierro»: Mujeres y jóvenes encarcelados en la Argentina; una investigación socio-jurídica. Favale. <https://biblioteca.clacso.edu.ar/Argentina/ijgg-uba/20161111044343/Voces.pdf>

Davis, A. (2020). *Podem abolir les presons?* (Primera edició de Tigre de Paper). Tigre de Paper.

De Miguel Calvo, E. (2014). Encarcelamiento de mujeres. El castigo penitenciario de la exclusión social y la desigualdad de género. *ZERBITZUAN*, 56, 75-86. <https://doi.org/10.5569/1134-7147.56.05>

De Miguel Calvo, E. (2016). Mujeres, consumo de drogas y encarcelamiento. Una aproximación interseccional. *Política y Sociedad*, 53(2), 529-549. https://doi.org/10.5209/rev_POSO.2016.v53.n2.47421

Delegación del Gobierno para el Plan Nacional sobre Drogas (2006) Actuar es posible: Intervención sobre Drogas en Centros Penitenciarios. Ministerio de sanidad y consumo. <https://pnsd.sanidad.gob.es/profesionales/>

<publicaciones/catalogo/catalogoPNSD/publicaciones/pdf/IntervCCPP.pdf>

Esbec, E., & Echeburúa, E. (2016). Substance abuse and crime: Considerations for a comprehensive forensic assessment. *Adicciones*, 28(1), 48. <https://doi.org/10.20882/adicciones.790>

Fazel, S., Långström, N., Hjern, A., Grann, M., & Lichtenstein, P. (2009). Schizophrenia, Substance Abuse, and Violent Crime. *JAMA*, 301(19), 2016. <https://doi.org/10.1001/jama.2009.675>

Fontanil, Y., Alcedo, M. Ángeles, Fernández, R., & Ezama, E. (2013). Mujeres en prisión: un estudio sobre la prevalencia del maltrato. *Revista Española De Sociología*, (20). <https://recyt.fecyt.es/index.php/res/article/view/65324>

Foucault, M. (2003). *Vigilar y castigar: Nacimiento de la prisión* (2ª reimp. argentina). Siglo Veintiuno. <https://www.ivanillich.org.mx/Foucault-Castigar.pdf>

García Vita, M. M. (2016). Redes de apoyo y entornos sociofamiliares en mujeres reclusas: Análisis de las relaciones con las drogas, el acompañamiento en prisión y los procesos hacia la reinserción social. [Tesis doctoral, Universidad de Granada]. <http://hdl.handle.net/10481/43513>

Garland, D. (2005). *La cultura del control: Crimen y orden social en la sociedad contemporánea* [1a. ed.]. Gedisa Editorial. https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/121366/mod_resource/content/1/Garland_La%20cultura%20del%20control.pdf

Han, Byung-Chul (2022). *La sociedad del cansancio*. HERDER.

Hernández, G., Imaz, E., Martín, E., Naredo, M., Pernas, B., Tandogan, A., & Wagman, D. (2001). *Mujeres gitanas y sistema penal*.
<https://doi.org/10.32870/lv.v2i15.616>

Herrera, M. (1993) "Mujeres y Prisión". Cuadernos de Política criminal, 49: pàg. 339-354.

Malloch, M. S. (2000). *Women, drugs and custody: The experiences of women drug users in prison*. Waterside Press.

Martínez, P. M., & Acevedo, F. L. (2020). *Hombres y adicciones. Intervención desde perspectiva de género*. Madrid: UNAD.
https://www.generoydrogodependencias.org/wp-content/uploads/2021/04/01_hombres_y_adicciones_digital_unad.pdf

Mullings, J. L., Pollock, J., & Crouch, B. M. (2002). Drugs and Criminality: Results from the Texas Women Inmates Study. *Women & Criminal Justice*, 13(4), 69-96.
https://doi.org/10.1300/J012v13n04_05

Naredo-Molero, M. (2004). ¿Qué nos enseñan las reclusas? La criminalización de la pobreza desde la situación de reclusas extranjeras y gitanas. *Humanismo y trabajo social*, III, 67-94.
<http://hdl.handle.net/10612/1447>

Oficina de les Nacions Unides contra la Droga i el Delicte (2011). REGLES DE BANGKOK. Regles de les Nacions Unides pel tractament de les recluses i mesures no privatives de la llibertat per les dones delinqüents.
<https://www.unodc.org/documents/justice->

[and-prison-reform/Bangkok_Rules_ESP_24032015.pdf](https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Bangkok_Rules_ESP_24032015.pdf)

Oliveira, S. S., & Oliveira, I. A. (2018). EDUCAÇÃO DE JOVENS E ADULTOS NO SISTEMA PRISIONAL: REINserÇÃO SOCIAL DE MULHERES. *Práxis Educacional*, 14(29), 88-105.
<https://doi.org/10.22481/praxis.v14i29.4100>

Parenti, C. (2000). *Lockdown America: Police and prisons in the age of crisis*. Verso.

Pecharromán, Begoña (2017). ¿Por qué hombres y mujeres se diferencian en el consumo de drogas?. *Perspectiva de género en la intervención en drogodependencias: prevención, asistencia, formación e investigación*, V.32, 105-122.

Richie, B. E., & Johnsen, C. (1996). Abuse histories among newly incarcerated women in a New York City jail. *Journal of the American Medical Women's Association* (1972), 51(3), 111-117.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/8683020/>

Richie, B. E., Tsenin, K., y Widom, C. S. (2000). Research on Women and Girls in the Justice System: Plenary Papers of the Conference on Criminal Justice Research and Evaluation--Enhancing Policy and Practice through Research, Volume 3.
<https://www.ojp.gov/library/publications/research-women-and-girls-justice-system-plenary-papers-1999-conference>

Roth, E., & Zegada, A. (2016). La mujer frente al delito: Factores asociados a la reincidencia delictiva femenina. Ajayu. Órgano de Difusión Científica del

Departamento de Psicología de la Universidad Católica Boliviana "San Pablo", 14(1), 102-120. https://www.researchgate.net/publication/317529021_LA_MUJER_FRENTE_AL_D ELITO_FACTORES_ASOCIADOS_A_L A_REINCIDENCIA_DELICTIVA_FEME NINA

Secretaría General de Instituciones Penitenciarias (2020). Reeduación y reinserción social: Programas de intervención con drogodependientes. <https://www.institucionpenitenciaria.es/es/web/home/reeducacion-y-reinsercion-social/programas-especificos-de-intervencion/drogodependencia>

Sommers, I., & Baskin, D. R. (1993). The

Situational Context of Violent Female Offending. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30(2), 136-162. <https://doi.org/10.1177/0022427893030002002>

World Health Organization. (2009). Women's health in prison: Urgent need for improvement in gender equity and social justice. *Bulletin of the World Health Organization*, 87(6), 406-406. <https://doi.org/10.2471/BLT.09.066928>

Yagüe Olmos, C. (2007). Mujeres en prisión. Intervención basada en sus características, necesidades y demandas. *Revista Española de Investigación Criminológica*, 5, 1-23. <https://doi.org/10.46381/reic.v5i0.29>

Annexos

Annex 1: Taula de criteris utilitzats en la revisió bibliogràfica

Taula 1

Criteris utilitzats en la revisió bibliogràfica

Criteri	Detalls
Bases de dades utilitzades	Dialnet, Google Acadèmic i Scielo
Període de publicació	Articles publicats després de l'any 2000
Idiomes acceptats	Català, castellà, anglès i portuguès
Tipus d'articles	Inclusió de diverses tipologies d'articles, com ara estudis empírics, revisions sistemàtiques, etc.
Criteris d'inclusió	Rellevància per a la temàtica de gènere, presó i drogodependències, adequació als objectius, presència de dades empíriques, contribucions teòriques significatives.
Criteris d'exclusió	Idioma fora de l'abast, data de publicació fora de l'abast, temàtica no rellevant, articles d'accés restringit o de pagament, manca de qualitat metodològica.

Estratègia de cerca	Cerca booleana amb termes clau: “dones OR gènere”, “presons OR reclusió”, “drogodependències OR drogoaddicció”, entre d’altres.
Articles seleccionats	38 referències bibliogràfiques seleccionades, complint els criteris establerts. S’ha fet ús d’alguna referència bibliogràfica complementària que no compleix tots els criteris especificats, i també s’ha fet ús d’alguna referència de llibre físic llegit per compte propi.
Abordatge de la literatura existent	Revisió crítica dels estudis anteriors per identificar buits en la investigació, sintetitzar en una conjuntura la literatura existent en matèria de gènere, presó, violència i drogodependències i aportar noves perspectives.
Col·laboració amb experts	Consulta amb professionals del camp per validar la idoneïtat de les fonts seleccionades i les interpretacions.
Integració dels resultats	Síntesi de les principals troballes per crear una narrativa coherent i adequada als objectius d’estudi.

Annex 2: Certificat d'assoliment del curs "Eines i recursos que t'ofereixen les biblioteques per realitzar el teu treball acadèmic"

CERTIFICAT

González Gázquez, Nil

ha superat satisfactòriament el curs virtual:

EINES I RECURSOS QUE T'OFEREIXEN LES BIBLIOTEQUES PER REALITZAR EL TEU TREBALL ACADEMIC [MO61817]

Durada del curs: 6:30 hores

Qualificació obtinguda: 9,00

Curs acadèmic 2023-2024

Certificat emès pel Servei de Biblioteques UAB en data 11 de novembre 2023